

LETOON GEÇ ROMA–ERKEN DOĞU ROMA DÖNEMİ KIRMIZI ASTARLI SERAMİKLERİ’NİN ÖN DEĞERLENDİRİLMESİ

PRELIMINARY APPRAISAL OF LETOON RED-SLIP POTTERY OF THE LATE ROMAN – EARLY EASTERN ROMAN PERIOD

SİNAN MİMAROĞLU*

Öz: Letoon, Muğla ili, Fethiye ilçesi, Kumluova Beldesi sınırları içerisinde, Eşen Çayı’nın batısında yer almaktadır. Letoon kazıları 1960’lı yıllarda başlamış, kazıların Doğu Roma araştırmaları etabında Erken Doğu Roma İmparatorluğu Dönemi’ne tarihlenen bir manastır olduğu düşünülen yapı, Profesör R. Martin Harrison tarafından ortaya çıkarılmıştır. Son dönemde bu alanda yapılan kazı çalışmaları bu görüşü destekler niteliktedir. Bu çalışmada Letoon Kutsal Alanı kazılarında bulunmuş Geç Roma–Erken Doğu Roma Dönemi’ne tarihlenen kırmızı astarlı seramiklerin ön değerlendirilmesinin yapılması amaçlanmıştır. Servis kapları içinde değerlendirilen bu kaplar sayısal olarak oldukça yoğun oranda ele geçmiştir. Bu kapların ön değerlendirmesi sonucunda Afrika Kırmızı Astarlı, Foça Kırmızı Astarlı, Kıbrıs Kırmızı Astarlı ve Sagalassos Kırmızı Astarlı Seramik gruplarına ait formlar tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra yerel üretime ait olduğu düşünülen kırmızı astarlı seramikler üzerinde çalışmalarımız devam etmektedir. Sivil yerleşime dair verilerin oldukça az olduğu Letoon Kutsal Alanı’nda değerlendirmeye alınan seramiklerin çoğunluğu manastırla ilgili ticari faaliyetlerin bir sonucu olmalıdır. MS VI. yüzyılın başında kurulan Letoon Manastırı VII. yüzyılın ilk yarısına kadar kullanılmıştır. Çalışmada değerlendirilen çoğu Geç Roma–Erken Doğu Roma Dönemi Kırmızı Astarlı Seramikleri’nin kullanım evrelerinin manastır ile çağdaş olduğu görülmüştür. Bu ön değerlendirme çalışmasında Letoon’un Geç Roma–Erken Doğu Roma Dönemi’ne tarihlendirilen farklı formlara sahip kırmızı astarlı seramik grupları incelenerek tanıtımının yapılması ve bu döneme ait seramik çeşitliliği ile yoğunluğu hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Letoon • Likya • Afrika • Foça • Kıbrıs • Sagalassos • Kırmızı Astarlı Seramikleri

Abstract: Letoon is located in the west of Eşen’s river within the borders of Kumluova in Fethiye district of Muğla province of Turkey. Excavations of Letoon were launched in the 1960s, and a structure assumed to be a monastery dating back to the Early Eastern Roman Period was found out by Professor R. Martin in excavations carried out in the context of Early Eastern Roman researches. Excavation works performed recently in this area are supportive of this view. This study aimed to undertake the preliminary appraisal study of red slip pottery which dated back to the Late Roman – Early Eastern Roman Period and were discovered in excavations of Letoon sanctuary center. These ceramics evaluated to be under the category of service ware were obtained in large quantities. Upon the preliminary appraisal of these containers, forms appertaining to African Red Slip, Phocaeen Red Slip, Cypriot Red Slip and Sagalassos Red Slip Ware subgroups were identified. Besides studies on these forms, studies also on red slip pottery which are considered to be locally produced are still underway. Most of evaluated ceramics in the Letoon sanctuary center where traces of civilian settlement are quite rare must be resulting from commercial activities of the monastery. In light of excavation findings, it was deduced that Letoon Monastery established in the early VIth century A.D. was operational until the first half of the VIIth century A.D. It was discerned that the time when the monastery was operational coincided with the period of usage of the most of red slip pottery of the Late Roman – Early Eastern Roman Period which were analyzed in this study. With this study aim to introduce the red slip pottery which are including different forms from Letoon’s sanctuary and to give the information about variety and density of them in this period.

Keywords: Letoon • Lycia • African • Phocaeen • Cypriot • Sagalassos • Red Slip Pottery

* Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Hatay.

0000-0002-9271-9666 | smimaroglu@hotmail.com

Letoon Doğu Roma Araştırmaları çalışmalarını sürdürmem için izin veren Prof. Dr. Sema Atik Korkmaz’a teşekkürlerimi sunarım.

Giriş

Letoon Kutsal Alanı, Batı Anadolu Bölgesi'nde günümüzde Teke Yarımadası olarak adlandırılan, Batı Lykia'da yer almaktadır (Fig. 1). Letoon ören yerinin kalıntıları 1841 yılında Beacon Gemisi'nde görevli İngiliz Deniz Kuvvetleri teğmeni olan Rd. Hoskyn tarafından ilk kez tanımlanmıştır. Letoon'u da kapsayan arkeolojik ilk bilimsel kazılar 1962'de H. Metzger ve diğer Fransız bilim insanları tarafından başlatılmış ve 2006 yılına değin aralıksız sürdürülmüştür¹.

Kısa bir ara dönemden sonra 2008 yılında araştırmalara tekrar başlanmış ve 2011 yılına kadar alanda çalışmalara devam edilmiştir. Son dönem kazı ve restorasyon çalışmaları 2011-2019 yılları arasında Başkent Üniversitesi adına Prof. Dr. Sema Atik Korkmaz başkanlığında sürdürülmüştür.

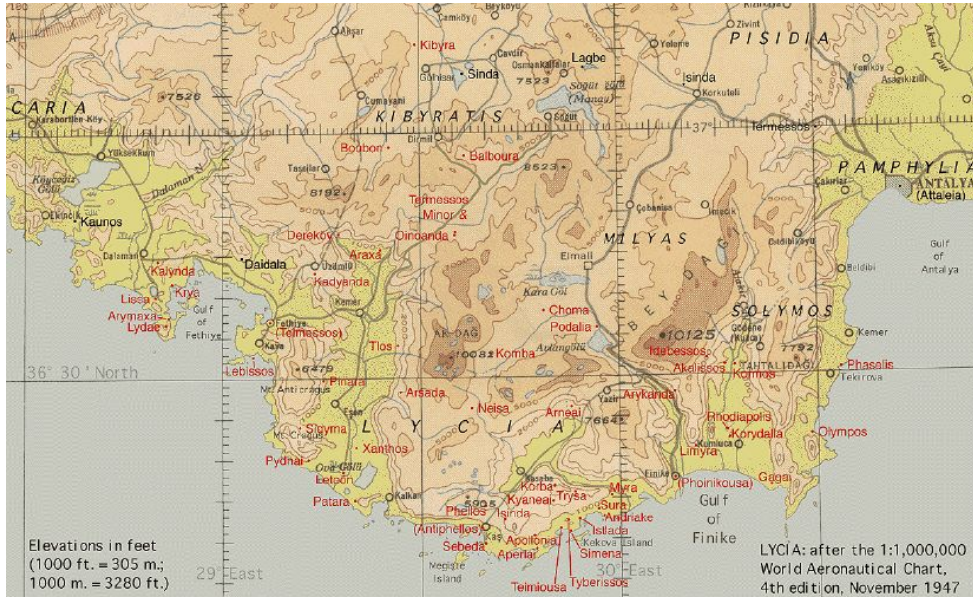

Fig. 1

Letoon Arkeolojik Araştırma Projesi kapsamında çalışmalarımız iki ana başlık halinde toplanmıştır. Bunlardan ilki manastır kazılarına devam edilmesi, ikincisi ise Letoon kazı evi etütlük eser deposunda bulunan seramiklerin tasnif ve belgelenmeleri çalışmalarının başlatılmasıdır. Bu çalışma ile Letoon kazı evi etütlük eser deposunda yer alan Geç Roma–Erken Doğu Roma Dönemi'ne ait seramiklerin ele alınarak değerlendirilmesi ve form gruplarının belirlenmesi hedeflenmektedir. Böylece, Letoon Geç Antik Dönem seramikleri hakkında önemli bilgiler elde edilebilmesi amaçlanmıştır. Kazı evi etütlük eser deposunda yer alan seramikler arasında yapılan seçimle farklı formlara sahip seramik grupları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalar kapsamında depoda bulunan 745 kasa taranmış, bu kasalar içinde bulunan Geç Roma–Erken Doğu Roma Dönemi'ne ait olan seramikler çizim ve belgeleme çalışmaları için ayrı kasalar içinde tasnif edilmiştir. Ayrılan seramikler mevcut bulundukları kasa numaraları ve açma isimleri ile gruplandırılmıştır. Bu ön değerlendirme çalışması ve ilerleyen çalışma dönemleri sonrasında elde edilecek verilerle Geç Roma- Erken Doğu Roma Seramik literatürüne yeni bir merkezin daha eklenmesi hedeflenmiştir.

Letoon Kutsal alanında Erken Doğu Roma Dönemi'ne tarihlenen manastır² kazıları incelenen

¹ Atik-Korkmaz 2013, 201-202.

² İlk kez M. Harrison tarafından dile getirilen manastır yapısı daha sonraki dönemlerde ki yayımlarda sadece Erken Hristiyanlık Bazilikası olarak sunulmuştur. Ancak son dönemde gerçekleştirdiğimiz çalışmalar sonucu

seramiklerin yoğun olarak ele geçtiği alanlardan birisidir(Fig. 2). Alanda 1960’ lı yıllardan itibaren yapılan çalışmalarda Geç Roma – Erken Doğu Roma Dönemi’ne tarihlenen seramik buluntuları ele geçmiştir. Ortaya çıkarılan Doğu Roma Dönemi’ne ait seramikler üzerine günümüze kadar kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Genellikle Hellenistik ve Roma Dönemlerine ait seramiklerin değerlendirildiği Fouilles du Letoon de Xanthos”, “Anatolia Antiqua”, “Revue Archéologique” adlı yayım bantlarında Geç Roma Dönemi ve Erken Doğu Roma Dönemi’ne tarihlenen seramiklerin tanıtımı nadiren yapılmıştır³.

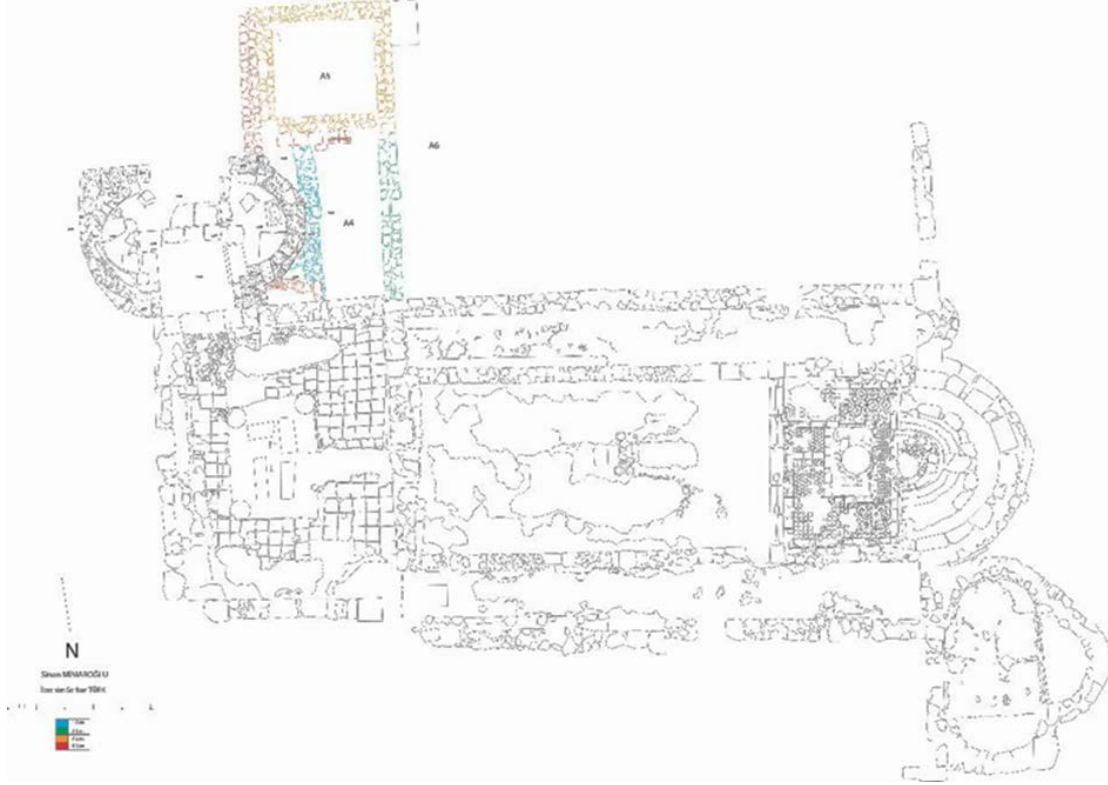

Fig. 2

Geç Roma-Erken Doğu Roma Dönemi Kırmızı Astarlı Seramikleri

Letoon kazı deposunda bulunan bu ön değerlendirme çalışmasına alınan gruba ait seramiklerin bir bölümü manastır kazıları sırasında ele geçen örneklerden oluşmaktadır. Bunlar dışında kutsal alan içinde zaman içinde yapılmış sondaj ve kazı çalışmalarından ele geçen Geç Roma–Erken Doğu Roma Dönemleri’ne ait kırmızı astarlı seramikler de değerlendirme çalışmasına alınmıştır. Bu farklı alanlarda 2011 yılından önceki kazılarda ele geçen seramikler ile envanter bilgileri kazının ilk hafırları olan Fransız bilim adamlarının ellerinde bulunmaktadır. Depoda bulunan seramiklerin çoğunun buluntu yerleri ile bilgiler sadece kasalar üzerine yazılmış numaralardan ibarettir. Bundan do-

yapının bir manastır olduğu düşünülmeyle beraber kazı alanın sit sınırları bu konuda ki bilgilerimiz kısıtlıdır. Islak zeminin bir kısmının ortaya çıkarıldığı son dönem kazılarında yemekhane olarak değerlendirildiğimiz küçük bir alan bize net sonuçlar vermemektedir. Bu alandan ele geçen buluntuların karışık kontekste içinde yer aldığı belirlenmiştir.

³ Badie *et al.* 2004, 176. Des Courtis– Laroche 2004, 330.

layı seramiklerin ele geçtiği kontekslere ilişkin değerlendirme yapmak mümkün olmamıştır.

1-Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri⁴ (ARSW)

Letoon kazı evi etütlük eser deposunda tespit edilen bu gruba ait seramikler genel olarak ağız kenarı ve kaide parçalarından oluşmaktadır. Bu grup içinde yer alan seramiklerin hamurlarının ince taneli ve kırmızı renkte oldukları görülür. Astar kap üzerinde daldırma yöntemiyle uygulanmış ve genellikle kırmızı renkte olmakla birlikte kırmızıdan kahverengiye değişen tonlardadır. Perdahlanan astar nedeniyle kapların yüzeyleri pürüzsüzdür ve parlaktır.

Hayes Form 87 B grubu içinde lev. 1/1, kat. no 1 de yer alan geniş tabak; içe ve dışa kalınlaştırılmış oval ağız kenarlı, konik gövdeli, sığ tabak tipidir. Hayes'in sınıflandırmasında bu gruba ait seramikler MS VI. yüzyılın başına tarihlendirilmektedir⁵. Pessinus mezarlık alanı kazılarında bu forma ait ağız kenarı Hayes'in önerdiği tarihe göre verilmiştir⁶. Panayia Ematousa Kazısı'nda ele geçen Hayes Form 87 grubuna ait iki ağız kenarı genel konteks içinde MS V.-VII. yüzyıllar arasında değerlendirilmiştir⁷. Benzer örnekler bakıldığında Letoon buluntusu bu gruba ait seramikleri MS VI. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir.

Lev. 1/ 2, kat. no.2 de yer alan tüme yakın tabak Hayes'in sınıflandırmasında diğer Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri içerisinde değerlendirildiği form grubu içindedir⁸. Sınıflandırma içinde form numarası bulunmayan bu forma ait tabak dışa taşkın ağız kenarlı, kavisli cidarlı ve sığdır. Geniş düze yakın kaidesi bulunan bu forma ait örnekleri Hayes mortarlara benzetmiştir. Bu forma ait bazı tabakların tondosunda baskı süslemeler görülmüştür. Yaygın olarak görülmeyen bu form Hayes tarafından MS IV.- V. yüzyıllara tarihlendirilmiştir⁹. Letoon buluntusu örnek ise genel konteks içinde MS V. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Hayes Form 104 grubuna ait seramikler Letoon kazı evi etütlük eser deposundaki inceleme çalışmalarında tespit edilmiştir(lev. 1/ 3-5, kat. no. 3-5). Bu form içinde tanımlanan kapların, kenarları yüksek ve oval formlu olduğu, dışta hafif dış bükey, altta daha kısa ve uca doğru hafif sivrilene forma

⁴ Geç Roma Kırmızı Astarlı seramikleri çalışmalarında MS I. yüzyıldan VII. yüzyıla kadar üretim ve ihrac yönünden en önemli seramik yoğunluğunu oluşturan Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri (African Red Slip Ware) üzerinde sınıflandırma çalışmaları ilk kez F. O. Waage tarafından yapılmıştır. Waage, Atina Agorası'nda yapılan ilk sezon çalışmaları sonucu ortaya çıkarılan kırmızı astarlı seramikleri Geç Roma A, B, C ve (Late Roman A, B, C) olarak sınıflandırmıştır. F. O. Waage, 1933, .293-294. İlerleyen zamanlarda yapılan Antiokheia ad Orontes (Antiochia ad Orontes) Kazıları'nda bulunan örnekler ile birlikte yeni formlar tespit edilmiş ve Geç Roma D grubunun yanı sıra geçici olarak E grubunu da literatüre eklenmiştir. Waage 1948, 43. Sonrasında Lamboglia (Lamboglia 1963), Camps (Camps 1955), Allais (Allais 1959) ve Hayes (Hayes 1968) gibi birçok araştırmacı Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri'ni detaylı olarak değerlendirilmişlerdir. Yapılan bu çalışmalarda genel olarak F. O. Waage'in sınıflandırması temel alınmıştır, Hayes, 1972, 7. Günümüzde Geç Roma Kırmızı Astarlı Seramikleri üzerine çalışan araştırmacılar tarafından temel alınan sınıflandırma ise J. W. Hayes tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada da Hayes'in Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri'nin değerlendirmesi sonucu 200 ana form belirlediği sınıflandırma kullanılmıştır. Hayes 1972, 13-211.

⁵ Hayes 1972, 135-136 fig. 24/3.

⁶ Devreker *et al.* 2003, 77.

⁷ Lund 2006, 222 fig. 118 fw 15.241.

⁸ Hayes 1972, 301 fig. 58 f.

⁹ Hayes 1972, 303.

sahip oldukları görülmektedir. Bu seramikler ince cidarlı bir hamura sahip olup yayvan ve geniş tabaklardır. Dışbükey formlu gövdeye sahip kaplarda halka kaide görülmektedir. Genellikle kapların tabanlarında baskı tekniğinde yapılmış süsleme öğeleri ve etrafında yiv sıraları görülür. Geç Roma–Erken Doğu Roma Dönemi'nde geniş bir kullanım alanı olan bu kapların gelişimi kenar, gövde ve kaide profillerine göre yapılmıştır. Bu çalışma sonrası bu gruba ait seramiklerde ağız profillerine göre A, B, C olarak üç alt sınıfı belirlenmiştir¹⁰.

Hayes Form 104 B grubu içinde yer alan bu seramikler MS VI. yüzyılın ikinci yarısı - VII. yüzyılın başı arasına tarihlendirilen en geç tarihli formlardan birisidir¹¹. Başta Saraçhane Kazısı¹² olmak üzere, Ephesos¹³, Miletos¹⁴, Patara¹⁵, Anemurium¹⁶, Gözlükule¹⁷, Tarsos¹⁸ ve Antiokheia ad Orontes¹⁹ kentlerinde görülmektedir. Hellas'ta Atina Agorası²⁰ Philippi²¹, Kırım'da Kerch'de²² bulunmuşlardır. Form 104 B için Hayes'in tarihlemesi MS 570-600 yıllarıdır. Letoon buluntusu Form 104 B'ye ait seramikler MS VI yüzyılın sonu-VII. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmiştir.

2- Foça Kırmızı Astarlı Seramikleri²³ (PRSW)

Bu grup içinde yer alan örnekler az sayıda ele geçmiş form veren tabak parçalarına ait ağız kenarı ve

¹⁰ Hayes 1972, 160 fig. 29, no. 2, fig. 30, no. 3, 13.

¹¹ Hayes 1972, 166.

¹² Hayes 1992, fig. 34, no. 15/1.

¹³ Gassner 1997, Tf. 48, no. 581. Ladstätter 2008, 122 kat. nr. K 546, taf. 322.

¹⁴ Berndt 2003, 28-29, TS 073,074,075,076,077,078,079,080,081,082.

¹⁵ Yıldırım 2012, kat. no. 25-26, Şekil 3.

¹⁶ Williams 1989, fig. 19, no. 241.

¹⁷ Jones 1950, fig. 207.

¹⁸ Adak-Adibelli 2006, 71-72.

¹⁹ Waage 1948, pl. VIII, no. 803 – 805.

²⁰ Waage 1933, pl. IX, no. 171.

²¹ Zachariadis 2008, 181 ap. 420 – 427.

²² Kırım örneklerinden Kerch Kazıları'nda bulunmuş bu tipe ait örneklerin MS V. yüzyılın ikinci yarısından VII. yüzyıl başına tarihlendirilmesi için bk. Смокотина 2011, 341.

²³ Foça Kırmızı Astarlı Seramikleri üzerine ilk kez sınıflandırma çalışmaları Waagé tarafından yapılmıştır. Bu gruba ait kapları Geç Roma C (Late Roman C Ware) olarak isimlendirmiştir. Waagé 1948, 52, Hayes 1972, 368. Bu terminoloji uzun süre kabul görmüş, daha sonra kapların İzmir'in bugünkü Foça ilçesinde, antik Phokaia kentinde ve civarında üretildikleri tespit edilmiştir, Hayes 1980, 525. Burada üretilen seramikler MS IV. yüzyıl sonlarında pek yaygın değildir. Ancak Konstantinopolis'in servis kaplarına olan ihtiyacının büyümesi ile Foça atölyelerinin önemi de artmıştır ve üretimin oldukça yoğun miktarlarda yapılmaya başlanmıştır. Bunun sonrasinda MS V. yüzyıl ortalarından itibaren Levant Bölgesi'nde ağırlığını hissettirmeye başlayan Foça Kırmızı Astarlıları özellikle Afrika'daki Vandal istilasının ardından Kuzey Afrika üretimlerinin üzerine çıktığı görülmektedir. Önceleri Ege denizi kıyılarında yaygın olarak görülürken MS V. yüzyıl ortalarına gelindiğinde bütün doğu ve batı Akdeniz'de en çok satılan bu gruba ait seramikler, perdahlı ve kalıpla üretilmiş, cidarları gövdeden ağız kenarına doğru incelmektedir. Ağız kenarları ile gövde arasında birleşme çizgisi görülen bu tip kapların, ağız ve gövde kısımlarının ayrı olarak kalıpla yapıldığı bilinmektedir. MS V ve VI. yüzyıllara tarihlenen seramikler iki, üç ya da dört sıra bant halinde yiv bezemelidir. Bu örnekler Anadolu dışında görülmez. Baskı bezemeli seramikler ise daha geç dönem örneklerini oluşturur, Hayes 1972, 324. Foça Kazısı seramik çöplüğü alanında ele geçen bu gruba ait formlar için bk. Fırat 2015, 161-178.

kaideler amorf parçalardan oluşmaktadır. Literatürde Foça Kırmızı Astarlı Seramikleri olarak tanımlanan bu gruba ait seramikler Letoon Kutsal Alanında yapılan kazılar sırasında farklı formlarda ele geçmiştir. Bu grup içinde yer alan seramiklerinin hamurları ince taneli genellikle kireç ve mika katkılıdır. Kırmızı renkli hamur pişirim sonrasında kahverengimsi veya morumsu kırmızı, bazen vişneçürüğü rengine dönmektedir. Astar kabın yüzeyine ince bir tabaka halinde sürülmüştür. Aynı kilden yapıldıkları için hamur renginden ayırmak zordur. Kapların iç kısımlarında astar daha kalın tabaka halinde uygulanmıştır.

Hayes Form 3 D grubuna ait örnekler lev. 1/ 6-7, kat. no. 6 ve 7 de yer almaktadır. Bu formda kabın ağız kenarı kısalmış ve kalınlaştırılmıştır. Ağız kenarında kullanılan rulet bezemenin genelde üç sıra halinde ve derin bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Bu formun benzerlerine Kelenderis²⁴, Tarsus²⁵, Parion²⁶ ve Atina Agorasi²⁷ kazılarında bulunmuştur. Benzer örneklerle bakıldığında Letoon buluntusu Form 3 D grubuna ait seramikler MS V. yüzyılın sonuna tarihlendirilmiştir.

Letoon'da ele geçen Foça Kırmızı Astarlı seramikleri içinde Hayes Form 3 F grubuna ait örnekler yoğun olarak bulunmaktadır (lev. 1/ 8-11, kat. no. 8-11). Hayes'in sınıflandırmasında Form 3 D ve E ile birlikte değerlendirilen bir form olan bu gruba ait parçalar tabak veya kase formundadırlar. Formun dış profilinde belirgin bir biçimde kalınlaştırılmış ve aşağı sarkıtılmış dikey kenarlı, kavisli bir gövdeye sahip oldukları görülmektedir. Kapların ağız kenarlarının basıklaşmış ve iyice kalınlaştığı, bununla birlikte dudak altındaki çıkıntının iyice kütselleşerek belirgin bir hale geldiği görülmektedir. Gövde dış profilde içbükey veya uca doğru yuvarlanan bir form oluşturur, kaideye doğru genişler, yayvanlaşır ve gövdeye ince bir setle bağlanır. Bu forma ait seramiklerin kenar kalınlıkları grubun diğer alt tiplerine göre daha fazla olup uzunlukları daha azdır. Bunun yanı sıra kapların dış kenarlarında iç bükümlük daha belirgindir ve aşağı sarkıklığı azdır.

Hayes'in sınıflandırmasında Form 3 F grubunda yer alan bu tipte ki seramikler çok fazla çeşitliliğe sahiptir ve yayılım alanları oldukça geniştir. Anadolu'daki Ephesos²⁸, Miletos²⁹, Kadıkalesi/Anaia³⁰, Priene³¹, Smyrna Agorasi³², Klazomenai³³, Iasos³⁴, Alexandria Troas³⁵, Saraçhane³⁶, Sagalos-

²⁴ Tekocak 2006, 58 kat. no.74-75.

²⁵ Adak-Adibelli 2006, 107 lev. 24: 237.

²⁶ Ergürer 2016, 137 kat. no.90.

²⁷ Waage 1933, pl. 8: 208; Hayes 1972, fig. 68: 13; Hayes 2008, fig. 38: 1274.

²⁸ Hayes 3 F grubunun Ephesos' de MS V. yüzyıla tarihlendirilmesi için bk. Ladstätter –Sauer 2005, 150 taf. 3/38-5/53. MS V. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmesi için Ladstätter 2008, 114 taf. 293, K 185. Gassner 1997, taf. 46, no. 562.

²⁹ Berndt 2003, 35,36 taf. 15-17.

³⁰ Mimaroglu 2019, 78-79.

³¹ Yılmaz 2007,127 abb. 3, Nr. 3.

³² Taşlıalan *et al.* 2005, 408 fig. 52. Doğer 2007, 100 pl. III, d.

³³ Gürbüz 2018,174 fig. 14, Nos. 34-36.

³⁴ Baldoni 2012, 288 fig. 8.

³⁵ Japp 2007, 59 no. 9.

³⁶ Hayes 1992, fig. 33, no. 12-13, fig. 34, 16/2 -5, 17/ 3, fig. 37, 26/2, 27/3, fig 50, 31/ 12.

sos³⁷, Parion³⁸, Myndos³⁹, Tlos⁴⁰, Anemurium⁴¹, Gözlükule⁴², Antiokheia ad Orontes⁴³, Tarsus⁴⁴, Kelenderis'de⁴⁵, Panayia Ematousa'da⁴⁶, Hellas'ta ise Atina Agorası⁴⁷, Korinth⁴⁸, Samos⁴⁹, Knossos⁵⁰, Tanagra'da⁵¹ bulunmuştur. Bu formun bulunduğu merkezlere göre, Hayes Form 3 F grubuna ait Letoon buluntusu seramikler MS VI. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir.

Hayes Form 10A grubuna ait seramikler Foça Form 3 kadar olmasa da yoğun olarak üretilmiş ve ticareti yapılmıştır. Letoon kazı evi etütlük eser deposunda yapılan çalışmalar sırasında birden fazla örnekle temsil edilen bu gruba ait örnekler lev. 1/ 12-14, kat. no. 12-14' de yer almaktadır. Foça Form 3 seramiklerinin ardılları olarak üretilen bu kaplar, ağız biçimlerine göre 3 alt tip içinde değerlendirmiştir. Köşeli ve yumru şeklindeki ağız kenarına sahip 10 A tipinin, Foça Form 3 kaplarına en yakın örnekler olduğu görülmektedir. Bu formun benzer örneklerini Ephesos⁵², Miletos⁵³, Kadıkalesi/Anaia⁵⁴, Saraçhane⁵⁵, Kelenderis⁵⁶, Olympos⁵⁷, Antiokheia ad Orontes⁵⁸, Parion⁵⁹, Stratonikeia⁶⁰, Tarsus⁶¹, Knossos⁶², Atina Agorası'nda⁶³ bulunmuştur. Benzer örneklere göre Letoon Kazısı'nda bulunan Foça 10 A kapları MS VI. yüzyıl sonları ile MS VII. yüzyıl başları arasına tarihlenmiştir.

Foça Kırmızı Astarlı Seramikleri'nin tondosunda görülen haç baskıları, MS V. yüzyıl ortaların-

³⁷ Poblome 1995, 192 fig. 2.

³⁸ Başaran–Ergürer, 2012, 260, kat. no. 18, fig. 8.

³⁹ Mimaroglu 2017, 343.

⁴⁰ Tlos Kent Bazilikası Bizans Dönemi Seramikleri (Baskıda)

⁴¹ Williams 1989, fig. 22, no. 274.

⁴² Jones 1950, fig. 208, O-Q.

⁴³ Waagé 1948, pl. XI, 944-946.

⁴⁴ Adak-Adakbelli 2006, 107-108.

⁴⁵ Tekocak 2006, 59, kat. no: 83; Tekocak 2013, 163 fig. 7. 20.

⁴⁶ Lund 2006, 224 fig.120.

⁴⁷ Robinson 1959, pl. 33,36, 71, M350- 351.

⁴⁸ Hayes 1972, 335 fig. 69, no.23.

⁴⁹ Isler 1969, abb. 45 - 46, 49.

⁵⁰ Hayes 2001, fig. 14, A 16.

⁵¹ Tanagra'da bulunmuş bu forma ait seramiklerin MS VI. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmesi için bk. Bess *et al.* 2011, 131.

⁵² Gassner 1997, 147 taf. 48: 582- 584.

⁵³ Berndt 2003, 194- 198 taf. 42- 45, TS 555- 605.

⁵⁴ Mimaroglu 2019, 80 fig.7.

⁵⁵ Hayes 1992, 98 fig. 35, 22: 2, 99, fig. 36, 25: 1, 100, fig. 37, 26: 3, 27: 5.

⁵⁶ Tekocak 2006, 107- 108 lev. 14: 90, 91.

⁵⁷ Öztaşkın 2017, 210.

⁵⁸ Waage 1948, 53 pl. XI: 949 a, f, k.

⁵⁹ Başaran–Ergürer, 2012, 262 kat. no. 23, 24; Ergürer 2016, kat. no. 101-108, fig. 5.

⁶⁰ Öztaşkın 2013, 161 kat. no. 9.

⁶¹ Adak-Adakbelli, 2006, 112-113 lev. 30: 335- 349.

⁶² Hayes 2001, fig. 2, no.50; Forster 2009, 109.

⁶³ Hayes 1972, 343, fig. 71.

Fig. 3

dan VII. yüzyıl sonlarına kadar kullanılan yaygın bezeme unsurlarından birisidir⁶⁴. Bu bezemelerin monogram şeklinde olan en erken örnekleri Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri'nin etkisi altında yapılan haç baskılarıdır⁶⁵. Letoon Kazısı'nda bulunan amorf bir kaide üzerinde görülen haç baskısı döneminde sıklıkla kullanılan bir bezeme unsurudur (Fig. 3)⁶⁶. MS V. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygın olarak kullanılan bu tip haç bezemelerin Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri'nde benzerleri görülmez. MS V. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak haç baskılarının biçimlerinde çeşitliliğin arttığını görmekteyiz. Bu baskı haçların benzerleri Afrika Kırmızı Astarlı Se-

ramikleri'nde görülen ve MS VI. yüzyılın ortalarına kadar kullanılan çift bordürlü basit haçların yanı sıra kesişme noktaları yuvarlak şekillerle doldurulmuş (pendantlı) haçlar da kapların tondosunda görülür⁶⁷. Haç baskılarında kolları uçlara doğru genişleyen haçlar daha erken, kolları dik çıkanlar ise daha geç tarihli örneklerle ait oldukları saptanmıştır. MS VI. yüzyılda "A ve W" harfli haçlarla, içi noktalanmış Yunan haçı motifi, kesişme noktaları ve içi süslenmiş haçlar da yaygın olarak kullanı-
lanlar arasındadır⁶⁸.

Letoon Kazısı buluntusu Foça Kırmızı Astarlı Seramikleri içerisinde değerlendirilen haç baskılı kaide parçası MS V. yüzyıl sonu- VI. yüzyılın ortasına tarihlendirilmiştir.

3-Kıbrıs Kırmızı Astarlı Seramikleri⁶⁹ (CRSW)

Letoon Kutsal Alanı Kazıları'nda Kıbrıs Kırmızı Astarlı Seramikleri oldukça yoğun olarak bulunmuşlardır (lev. 1/ 15-19, kat. no.15-19). Pişirme derecesine göre kilin rengi sarıdan, turuncuya; kah-verengi ve kırmızı tonlardan, koyu kestane ve bordoya değişmektedir. Astar hamurdan birkaç ton daha koyudur. Kapların en belirgin özellikleri hamurlarında kireç katkısının olmasıdır.

Bu gruba ait seramiklerin üretim yerinin Kıbrıs olduğu yapılan kil analizleri sonucunda ortaya çıkarılmıştır⁷⁰. Son dönemde yapılan çalışmalar ise bu seramiklerin Kıbrıs dışındaki merkezlerde de

⁶⁴ Hayes 1972, fig. 78-79; Waagé 1933, fig. 4, no. 239-241; Waagé 1948, fig. 34.

⁶⁵ Hayes 1972, 348-349.

⁶⁶ Letoon buluntusu haç baskısının benzer örnekleri Saraçhane Kazıları'nda bulunmuş ve MS VII. yüzyıl ortasına tarihlendirilmesi için bk. Hayes 1992, 106 fig. 50, no: 12. Klazomenai Kazısı buluntusu haç baskılı tabak kaidesi form 3 içinde MS V. yüzyıl sonu-VI. yüzyıl başına tarihlendirilmesi için bk. Gürbüz 2018, 143. Myndos Kazısı benzer örnek için Mimaroglu 2017, 345 fig. 5. Kadıkalesi/Anaia Kazısı buluntusu haç baskısı için bk. Mimaroglu 2019, 97 fig. 10. Panayia Ematousa buluntusu örnek için bk. Lund 2006, 224.

⁶⁷ Hayes 1992, fig. 50, no. 11-12. Waagé 1948, fig. 34. Hayes 1972, fig. 78-79, no. 67-68, 79-

⁶⁸ Hayes 1972, 348-349 fig. 79.

⁶⁹ Kıbrıs Kırmızı Astarlı Geç Roma Seramikleri F. O. Waagé tarafından Antiocheia ad Orontes kazılarında saptanmış ve Geç Roma Seramiklerinin dördüncü tipini "Late Roman D" olarak adlandırılmıştır. Waagé 1948, 52. J.W. Hayes bu kapların Kıbrıs Sigillatları ile benzer özellikleri olduğunu düşünmüş ve bu benzerlikler nedeniyle "Kıbrıs Kırmızı Astarlı Seramikleri" demiştir. Hayes 1972, 371.

⁷⁰ Poblome-Fırat 2011, 51.

üretildiklerini göstermiştir. Pednelissos antik kentinin teritoryumu içerisinde Aksu Çayı'nın(Kestros) etrafında bulunan seramik fırınları ve üretim atıkları tespit edilmiştir. Bu veriler ile Kıbrıs Kırmızı Astarlı Seramiklerinin üretim yerlerinden birinin de Pamphylia Bölgesi olduğu kanıtlanmıştır⁷¹. Özellikle Gebiz, Kadırgürü mevkiisinde ele geçen ve üzerinde haç motifi bulunan damga çalışmamızda değerlendirilen lev. 1/ 17-18, kat. no. 17-18 de yer alan kaidelerin tondosunda bulunan haç motiflerine benzemektedir⁷².

Letoon Kutsal Alanı seramikleri üzerine daha önceki yıllarda yapılmış yayımlarda kısmen bu gruba ait bazı örneklerin verildiğini görmekteyiz. Kıbrıs Kırmızı Astarlı grubuna ait Form 2' ye ait ağız kenarına ait parça bunlara örnektir. Yayımda bu formun MS V. yüzyılın ortasına tarihlendirildiği görülmektedir⁷³.

Değerlendirmeye alınan seramiklerden bazılarının uzun süre su altında kalmalarından dolayı as-tarlarının döküldükleri gözlenmektedir. Bezeme repertuarı olarak tondoda haç motifinin görüldü-ğü iki kaide ve bazı örneklerde ağız kenarlarında dalgalı çizgiler karakteristik olarak görülmektedir.

Lev. 1/ 15, kat. no 15 de yer alan yuvarlatılmış dudak kenarına sahip küçük çanağın dış yüzeyin-de çentik bezemeler ile süsleme yapıldığını görmekteyiz. Dışa dönük gövde profili oldukça küçük çaplı olup, düz kaide birleşmesi eğimli şekildedir. Ağız hafif dışa doğru yuvarlatılmış şekilde sade bir görünümündedir. Oldukça iri tanecikli, kireç katkılı, ağız üzerinde ve içerisinde kalın parlak astar söz konusudur. Hayes'in sınıflandırmasına göre Form 3 grubuna girmektedir.

Form 9- C' ye ait örnek lev. 1/ 16 ve kat. no. 16 da bulunan dışa doğru yuvarlatılmış dudak kenarına sahip tabak kireç katkılı hamura sahiptir. Olympos Kazısı'nda bulunan bu gruba ait seramikler MS VI. yüzyıl üçüncü çeyreği-VII. yüzyıl birinci çeyreğine tarihlendirilmiştir⁷⁴. Letoon buluntusu bu gruba ait örnekler MS VI yüzyıl- VII. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir.

Bu gruba ait seramiklerde tondosunda haç baskısı bulunan kaide parçası lev.1/17, kat. no. 17 de yer almaktadır. Az gözenekli ve ince taşçık katkılı hamura sahip tabak kaidesinin hamur rengi ve as-tarı aynı renktedir. Olasılıkla yarı mamül olarak kullanılmış olan tabak üzerinde yer alan haç baskısı Hayes'in Kıbrıs Kırmızı Astarlı Seramikleri tondolarında bulunan haç bezemelerini sınıflandırma-sında Kıbrıs Nicosia örneğine benzerdir. Bu haç formuna sahip kapların MS VII. yüzyıl ortasına ta-rihlendirildiğini görmekteyiz⁷⁵. Çalışmamızda bu örnek haç baskısına göre MS VII. yüzyıl ortasına tarihlendirilmiştir. Bir diğer haç baskılı kaide örneği lev.1/ 18, kat.no.18 de bulunur. Kiremit renkli hamur bol kireçli ve sert dokuludur. Benzer haç benzeri bulunamamakla birlikte genel konteks içinde bu haç baskılı kaidenin MS VII. yüzyıl ortasına tarihlendirilmesi mümkündür.

Lev. 1/ 19, kat. no. 19' da bulunan tabak Kıbrıs Kırmızı Astarlı Seramikleri içerisinde Form 8' e ait bir örnektir. Hayes'in sınıflandırmasında bu grubun tanımlanmasına kaynak olan Letoon bulun-tusu ağız kenarına sahip tabağın⁷⁶ benzeri olan tabak dışa yuvarlatılmış bir tablaya sahiptir. Dudak kenarında bulunan yivler bu grubun karakteristik özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Likya Bölgesi'nde Limyra buluntusu bu gruba ait seramikler Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri

⁷¹ Jakson *et al.* 2012, 89-114.

⁷² Jakson *et al.* 2012, 95 fig. 6.

⁷³ Badie *et al.* 2004, 176 pl. VI.3.

⁷⁴ Öztaşkın 2017, 221.

⁷⁵ Hayes 1972, 381 fig. 84, k, l, m.

⁷⁶ Hayes 1972, 379.

ile aynı tabakadan gelmeleri nedeniyle MS IV-VI. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir⁷⁷. Bir diğer merkez olan Olympos Kazısı'nda bulunmuş Kıbrıs Kırmızı Astarlı Seramikleri MS V. yüzyıl-VII. yüzyıl ortasına kadar bir süreç içinde değerlendirilmişlerdir⁷⁸. Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı'nda bulunmuş bu gruba ait örnekler farklı yayımlarda değerlendirilmişlerdir. Bu farklı yayımlarda Kıbrıs Kırmızı Astarlı Seramikleri'nin genellikle MS V-VII. yüzyıl sonuna tarihlendirildiğini görmekteyiz⁷⁹. Arykanda Kazısı'nda ele geçen bu gruba ait örnek benzer örneklerle göre MS V. yüzyıl başı- sonu arasına tarihlendirilmiştir⁸⁰. Anemurium'da ele geçen bu gruba ait tabaklar ise, MS geç V-erken VI. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir⁸¹.

Letoon Kutsal Alanı'nda ele geçmiş ve değerlendirmeye alınmış Kıbrıs Kırmızı Astarlı Seramikleri genel kontekst içerisinde ve Likya Bölgesi'nde ele geçmiş benzer örneklerle göre MS V. yüzyılın ortası-VII. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir.

4-Sagalassos Kırmızı Astarlı Seramikleri (SRSW)⁸²

Letoon Kutsal Alanı Kazıları'nda bulunan Sagalassos Kırmızı Astarlı Seramikleri sayısal olarak yoğunluk göstermemektedir. Bununla birlikte Sagalassos Kırmızı Astarlı Seramiklerin varlığı daha önceki yıllarda çizimi olmadan sadece fotoğraf üzerinden tanıtımı yapılmış bu gruba ait örnekten bilinmektedir⁸³.

Portakalımsı kırmızı, kahverengimsi kırmızı renkli hamur yapısına sahip bu gruba ait seramikler sert pişirilmişlerdir. Hamurdan bir iki ton koyu renkte, parlak, sabun kayganlığında astarları pürüzsüzdür⁸⁴. MÖ I. yüzyıl ile MS VII. yüzyıllar arasına tarihlendirilen⁸⁵ bu gruba ait seramikler üzerine yapılan analizler sonucunda Çanaklı Bölgesi kil yataklarını kullandıkları belirlenmiştir⁸⁶.

Likya Bölgesi'nde Patara Tepecik Nekropolü ve Bey Evi kazılarında bu gruba ait seramiklerin varlığı tespit edilmiştir. MÖ I. yüzyıldan en geç MS IV. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen Patara örnekleri Sagalassos Kırmızı Astarlı Seramiklerin kullanım evrelerini göstermesi açısından önemlidir⁸⁷.

Değerlendirmesi yapılan bu gruba ait seramiklerde astarların ağırlıklı olarak kırmızının tonlarında olduğu görülmüştür. Bazı örneklerde astarların fırınlamadan dolayı daha koyu renge dönüştüğü gözlenmiştir. İncelenen yoğun bir grupta daldırma tekniğinin sonucunda seramiklerin astar izlerinin ağız kenarına, gövde ve kaide bölümlerine yoğun olarak yayıldığı gözlenmiştir.

⁷⁷ Eisenmenger 2003, 194 pl. CIX, 2-3; Vroom 2004, 291-294.

⁷⁸ Öztaşkın 2017, 210.

⁷⁹ Uysal 2000, 27-29; Kaya 2007, 79-94,309, Fındık 2010, 100-101 fig. 25-46.

⁸⁰ Yaman 2018, 441 pl. 2. nr.5.

⁸¹ Williams 1989, lev. 80/160-163.

⁸² İlk kez Poblome tarafından tanımlaması ve sınıflandırması yapılan Sagalassos Kırmızı Astarlı Seramikleri, Sagalassos Kenti'nde çömlekçi mahallesi olarak adlandırılan alanda yapılan kazılar sırasında bulunmuşlardır ve sınıflandırmaları yapılmıştır. Poblome *et al.* 1993, 408.

⁸³ Des Courtils-Laroche 2004, 330 fig. 25, 5.

⁸⁴ Uygun 2011, 15.

⁸⁵ Waelkens 1993, 114.

⁸⁶ Poblome 1996, 75-77.

⁸⁷ Uygun 2011,15, 260.

Sagalassos Kırmızı Astarlı Seramikleri’ne örnek Lev. 1/ 20 ve kat. no. 20’ de yer alan kaptır. Tabak formu örnekte profilin ağzın hemen altında hafif bir kırılma yaparak gövdeye geçtiği ve gövdenin dışa eğik formda olduğu görülmektedir. Sagalassos Kırmızı Astarlı Seramikleri içerisinde 1C 121 formunda olan örnek Sagalassos Kazısı tabakalarında MS I- IV. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir⁸⁸. Perge Kazısı’nda ele geçen Sagalassos örnekleri Helenistik Dönemden başlayarak MS VI. yüzyıl yarısı içinde değerlendirilmişlerdir⁸⁹ Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı’nda bulunmuş farklı formlara ait bu gruba ait seramikler MS III. ve IV. yüzyıllara tarihlendirilmişlerdir⁹⁰.

Letoon buluntusu Sagalassos Kırmızı Astarlı grubuna ait örnek ise genel kontekst içinde MS IV. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir. Letoon kazı deposunda farklı formlara ait MS I. ve II. yüzyıla tarihlenen Sagalassos Kırmızı Astarlı örnekleri de mevcuttur. Bu örnekler çalışma alanımızın Geç Roma–Erken Doğu Roma Dönemini kapsamı nedeniyle bu değerlendirilmeye alınmamıştır. Bunların yanı sıra daha geç tarihli diğer formlar üzerinde çalışmamız devam etmektedir.

Sonuç

Letoon Kutsal Alanı Helenistik Dönem’den itibaren Likya Bölgesi’nin kutsal alanı olarak Roma Dönemi’nin sonuna kadar işlevini sürdürmüştür. Artemis, Apollon ve Leto tapınaklarının bir arada bulunduğu bu kutsal alan Hristiyanlığın Likya Bölgesi’nde yaygınlaşması evresinde önemini sürdürmüştür. Alanın kutsallığı 1962 yılında Fransız bilim insanları tarafından başlatılan kazı çalışmalarında tapınakların güneyinde Erken Doğu Roma Dönemi’ne tarihlendirilen bir kilise bulunması ile farklı bir anlam kazanmıştır.

Bu kilise kazısını yapan R. M. Harrison alanın bir manastır olduğu görüşünü belirtmiş ancak günümüze kadar yapılan tanıtım ve yapılan yayımlarda kilise olarak tanımlanmaya devam edilmiştir. Son dönem gerçekleştirdiğimiz çalışmalar sonrasında burasının bir manastır olduğu görüşünü kanıtlanmıştır.

Makale konumuzu oluşturan Kırmızı Astarlı Geç Roma Seramiklerinin büyük bir kısmı 1960’lardan beri günümüze süre gelen manastır ve çevresinin kazılması sonucunda bulunmuşlardır. Bunların dışında kazı evi etütlük eser deposunda farklı alanlardan ele geçen ve buluntu yerleri belirsiz olan Geç Roma–Erken Doğu Roma Dönemi’ne ait kırmızı astarlı seramikler de değerlendirme çalışmasına alınmıştır. Ön değerlendirme çalışması sonucunda Afrika, Foça, Kıbrıs ve Sagalassos üretimi kırmızı astarlı seramikler tespit edilmiştir.

Afrika Kırmızı Astarlı Seramikler Likya Bölgesi’nde deniz ticaretine bağlı olarak Geç Antik Dönem’de oldukça yaygındırlar. Özellikle Patara, Limyra ve Myra gibi liman kentlerinde yapılan kazılarda bu gruba ait seramikler sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Letoon kazı evi etütlük eser deposunda ön çalışmada bulunan bu gruba ait seramikler Hayes’in sınıflandırmasında Form 87 B, diğer Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri grubuna ait örnek ve 104 B formları olarak tespit edilmiştir. Bu formların benzer örneklerle göre ve buluntu yerleri dikkate alındığında MS V. yüzyılın ilk yarısından başlayarak MS VII. yüzyıl ilk çeyreğine kadar olan bir süreçte kullanım gördükleri belirlenmiştir.

Sayısal olarak oldukça fazla bir grubu oluşturan Foça Kırmızı Astarlı Seramikleri Letoon Kutsal Alanı’nda sıklıkla ele geçmiştir. Bu gruba ait seramikler 3 D, 3 F ve 10 A formları olup. MS V. yüzyı-

⁸⁸ Poblome 1999, 230, 308 fig. 51/3. Waelkens 1993, 121.

⁸⁹ Fırat 1999, 27-28. Fırat 2003 pl. LXVII,2;

⁹⁰ Uysal 2000, 42-44.s

lın sonu VII. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmişlerdir.

Literatürde Kıbrıs Kırmızı Astarlı Seramikleri olarak tanımlanmış gruba ait örnekler Letoon'da yaygın bir grubu oluşturmaktadır. Son dönemlerde yapılan araştırmalar bu gruba ait seramiklerin üretim yerinin sadece Kıbrıs olmadığını göstermektedir. Özellikle Pamphylia Bölgesi'nde yapılan araştırmalar bu gruba ait seramiklerin üretim atıklarının bulunması ile atölyelerden bazılarının bu bölgede olduğunu kanıtlamıştır. Letoon Kıbrıs Kırmızı Astarlı Seramikleri içerisinde değerlendirilen iki kaide üzerindeki haç damgasının benzeri Gebiz, Kadırgürü mevkiisinde bulunan haç damgası ile oldukça benzeştir. Ön değerlendirme çalışmasında Kıbrıs Kırmızı Astarlı Seramikleri Form 2, Form 3 ve Form 8 grupları içerisinde yer almışlardır. Letoon Kutsal Alanında ele geçmiş ve değerlendirmeye alınmış Kıbrıs Kırmızı Astarlı Seramikleri genel kontekst içerisinde ve Likya Bölgesi'nde ele geçmiş benzer örneklerle göre MS V. yüzyılın ortası-VII. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir.

Sagalassos Kırmızı Astarlı Seramikleri yoğun olmasa da Letoon Kutsal Alanı kazılarında bulunmuşlardır. Portakalımsı kırmızı, kahverengimsi kırmızı renkli hamur yapısına sahip bu gruba ait seramikler sert pişirilmişlerdir. Hamurdan bir iki ton koyu renkte, parlak, sabun kayganlığında astarları pürüzsüzdür. Değerlendirmeye alınan bir örnek Form 1 C 121 grubundandır. Bu grup Sagalassos kazı tabakalarında MS I.- IV. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir. Letoon buluntusu benzer form için MS IV. yüzyılın ilk yarısı önerilmektedir.

Letoon kazı evi etütlük eser deposunda seramikler üzerine gerçekleştirdiğimiz ön değerlendirme Likya Bölgesi Geç Roma-Erken Doğu Roma Dönemi seramik literatürü için bir başlangıç çalışmasıdır. İlerleyen zamanlarda Letoon Geç Roma-Erken Doğu Roma Seramiklerini sınıflandırması çalışmaları ve mal gruplarının hamur analizleri ile üretim yerlerinin daha net belirlenmesi hedeflenmektedir.

KATALOG

Kat. No. 1 Lev. No. 1/1 Tür: Ağız parçası **Tip:** Afrika Kırmızı Astarlı Seramiği(ARSW)/ Form 87 B **Buluntu yeri:** Poşet G **Buluntu tarihi:** 1972 **Ölçüler:** a.ç. 40 cm. yük. 3.3 cm. **Hamur:** Açık Kırmızı renkli hamur, iyi fırınlanmış az gözenekli, bol miktarda kireç ve ince taşçık katkılı, 2, 5 YR 5/8 **Astar:** 2,5 YR 6/8 **Tarihlendirme:** MS VI. yüzyılın ilk yarısı.

Kat. No. 2 Lev. No. 1/2 Tür: Ağız parçası **Tip:** Diğer Afrika Kırmızı Astarlı Seramiği(ARSW) **Buluntu yeri:** Kasa E 23/N 4 **Buluntu tarihi:** 1972 **Ölçüler:** a.ç. 18 cm. k.ç. 6.8 yük. 4.1 cm. **Hamur:** Turuncu renkli hamur iyi fırınlanmış az gözenekli, az miktarda kireç katkılı, 2,5 YR 6/8 **Astar:** 2, 5 YR 6/6 **Tarihlendirme:** MS V. yüzyıl.

Kat. No. 3 Lev. No. 1/3 Tür: Ağız parçası **Tip:** Afrika Kırmızı Astarlı Seramiği(ARSW)/ Form 104 B **Buluntu yeri:** SE. B 34, E 23/N2 **Buluntu tarihi:** 1972 **Ölçüler:** a.ç. 28 cm. yük. 6.6 cm. **Hamur:** Turuncu renkli hamur iyi fırınlanmış az gözenekli, kireç katkılı, 2,5 YR 6/8 **Astar:** 2,5 YR 5/8 **Tarihlendirme:** MS VI. yüzyılın sonu-VII. yüzyılın başı.

Kat. No. 4 Lev. No. 1/4 Tür: Ağız parçası **Tip:** Afrika Kırmızı Astarlı Seramiği(ARSW)/ Form 104 B **Buluntu yeri:** Kasa 399 **Buluntu tarihi:** - **Ölçüler:** a.ç. 26 cm. yük. 5.2 cm. **Hamur:** Kırmızı Renkli hamur iyi fırınlanmış az gözenekli, az miktarda kireç katkılı, 7,5 YR 7/4 **Astar:** 10 R 5/8 **Tarihlendirme:** MS VI. yüzyılın sonu-VII. yüzyılın ilk çeyreği.

Kat. No. 5 Lev. No. 1/5 Tür: Ağız parçası **Tip:** Afrika Kırmızı Astarlı Seramiği(ARSW)/ Form 104 B **Buluntu yeri:** SE /A4 BP 22 **Buluntu tarihi:** - **Ölçüler:** a.ç. 24 cm. yük. 4.7 cm. **Hamur:** İyi fırınlanmış az gözenekli, orta sert, az miktarda kireç katkılı, 5YR 7/8 **Astar:** 10 R 4/8 **Tarihlendirme:** MS VI. yüzyılın sonu-VII. yüzyılın ilk çeyreği.

Kat. No. 6 Lev. No. 1/6 Tür: Ağız parçası **Tip:** Foça Kırmızı Astarlı Seramiği(PRSW)/ Form 3 D **Buluntu yeri:** Kasa E 23/N 4 /SE/BDS

9Buluntu tarihi: 1973 **Ölçüler:** a.ç. 28 cm. yük. 4.9 cm. **Hamur:** Açık Kırmızı renkli hamur iyi fırınlanmış az gözenekli, bol miktarda kireç katkılı, 2,5 YR 6/6 **Astar:** 2, 5 YR 4/8 **Tarihlendirme:** MS V. yüzyılın sonu

Kat. No. 7 Lev. No. 1/7 Tür: Ağız parçası **Tip:** Foça Kırmızı Astarlı Seramiği(PRSW)/ Form 3 D **Buluntu yeri:** Kasa E 23/N 4 /SE/BDS **9Buluntu tarihi:** 1973 **Ölçüler:** a.ç. 28 cm. yük. 4.9 cm. **Hamur:** Açık Kırmızı renkli hamur iyi fırınlanmış az gözenekli, bol miktarda kireç katkılı, 2,5 YR 7/8 **Astar:** 2, 5 YR 4/8 **Tarihlendirme:** MS V. yüzyılın sonu.

Kat. No. 8 Lev. No. 1/8 Tür: Ağız parçası **Tip:** Foça Kırmızı Astarlı Seramiği(PRSW)/ Form 3 F **Buluntu yeri:** 5 A/E 33 /N 2 **Buluntu tarihi:** - **Ölçüler:** a.ç. 20 cm. yük. 3.7 cm. **Hamur:** Kırmızıya yakın turuncu renkli, az gözenekli, az miktarda kireç katkılı 10 R 6/8 **Astar:** 10 R 4/8 **Tarihlendirme:** MS VI. yüzyılın ilk yarısı

Kat. No. 9 Lev. No. 1/9 Tür: Ağız parçası **Tip:** Foça Kırmızı Astarlı Seramiği(PRSW)/ Form 3 F **Buluntu yeri:** 5 A/E 33 /N 2 **Buluntu tarihi:** - **Ölçüler:** a.ç. 22 cm. yük. 3.4 cm. **Hamur:** Turuncu renkli hamur, az gözenekli, kireç katkılı, 2,5 YR 5/8 **Astar:** 2,5 YR 6/8 **Tarihlendirme:** MS VI. yüzyılın ilk yarısı

Kat. No. 10 Lev. No. 1/10 Tür: Ağız parçası **Tip:** Foça Kırmızı Astarlı Seramiği(PRSW)/ Form 3 F **Buluntu yeri:** 5 A/E 33 /N 2 **Buluntu tarihi:** - **Ölçüler:** a.ç. 28 cm. yük. 3.3 cm. **Hamur:** Kırmızı renkli hamur az gözenekli, kireç ve mika katkılı, 2,5 YR 5/6 **Astar:** 5 YR 7/6 **Tarihlendirme:** MS VI. yüzyılın ilk yarısı

Kat. No. 11 Lev. No. 1/11 Tür: Ağız parçası **Tip:** Foça Kırmızı Astarlı Seramiği(PRSW)/ Form 3 F **Buluntu yeri:** 5 A/E 33 /N 2 **Buluntu tarihi:** - **Ölçüler:** a.ç. 24 cm. yük. 2.4 cm. **Hamur:** Turuncu renkli hamur az gözenekli, az miktarda kireç ve ince taşçık katkılı, 2,5 YR 6/6 **Astar:** 2,5 YR 6/6 **Tarihlendirme:** MS VI. yüzyılın ilk yarısı

Kat. No. 12 Lev. No. 1/12 Tür: Ağız parçası
Tip: Foça Kırmızı Astarlı Seramiği(PRSW)/
 Form 10 A **Buluntu yeri:** E 23/N 4/SE/BDS 9
Buluntu tarihi: 1973 **Ölçüler:** a.ç. 28 cm. yük.
 4.9 cm. **Hamur:** Turuncu renkli hamur, yumu-
 şak dokulu, bol kireç katkılı, 2,5 YR 7/6 **Astar:**
 10 R 5/8 **Tarihlendirme:** MS VI. yüzyıl sonları
 ile MS VII. yüzyıl başları

Kat. No. 13 Lev. No. 1/13 Tür: Ağız parçası
Tip: Foça Kırmızı Astarlı Seramiği(PRSW)/
 Form 10 A **Buluntu yeri:** Kasa E 23/N 4 **Bu-**
luntu tarihi: - **Ölçüler:** a.ç. 28 cm. yük. 4.3 cm.
Hamur: Turuncumsu kırmızı renkli hamur,
 yumuşak dokulu, bol kireç katkılı, 5 YR 6/8 **As-**
tar: 10 R 5/6 **Tarihlendirme:** MS VI. yüzyıl
 sonları ile MS VII. yüzyıl başları

Kat. No. 14 Lev. No. 1/14 Tür: Ağız parçası
Tip: Foça Kırmızı Astarlı Seramiği(PRSW)/
 Form 10 A **Buluntu yeri:** Kasa E 23/N 4 **Bu-**
luntu tarihi: - **Ölçüler:** a.ç. 20 cm. yük. 4.4 cm.
Hamur: Çok fırınlanmış açık kahverengi renkli
 hamur çok sert, kireç ve ince taşçık katkılı, ,
 5YR 6/3 **Astar:** : 5YR 4/4 **Tarihlendirme:** MS
 VI. yüzyıl sonları ile MS VII. yüzyıl başları

Kat. No. 15 Lev. No. 1/15 Tür: Ağız parçası
Tip: Kıbrıs Kırmızı Astarlı Seramiği(CRSW)
 Form 3 **Buluntu yeri:** Kasa 5 A/E 33/ N 3 **Bu-**
luntu tarihi: 2010 **Ölçüler:** a.ç. 26 cm. yük. 4.1
 cm. **Hamur:** Kırmızı renkli hamur, iyi fırınlan-
 mış az gözenekli, az miktarda kireç katkılı, 2,5
 YR 6/6 **Astar:** 10 R 4/8 **Tarihlendirme:** MS V.
 yüzyılın 3.çeyreği- VI. yüzyılın 2. yarısı

Kat. No. 16 Lev. No. 1/16 Tür: Ağız parçası
Tip: Kıbrıs Kırmızı Astarlı Seramiği(CRSW)
 Form 9 C **Buluntu yeri:** Kasa E 23/N 4 **Bulun-**

tu tarihi: - **Ölçüler:** a.ç. 30 cm. yük. 5.4 cm.
Hamur: Kırmızı renkli hamur, az gözenekli, az
 miktarda kireç katkılı, , 2,5 YR 6/8 **Astar:** 10 R
 4/8 **Tarihlendirme:** MS VI. yüzyıl - MS VII.
 yüzyıl ilk yarısı

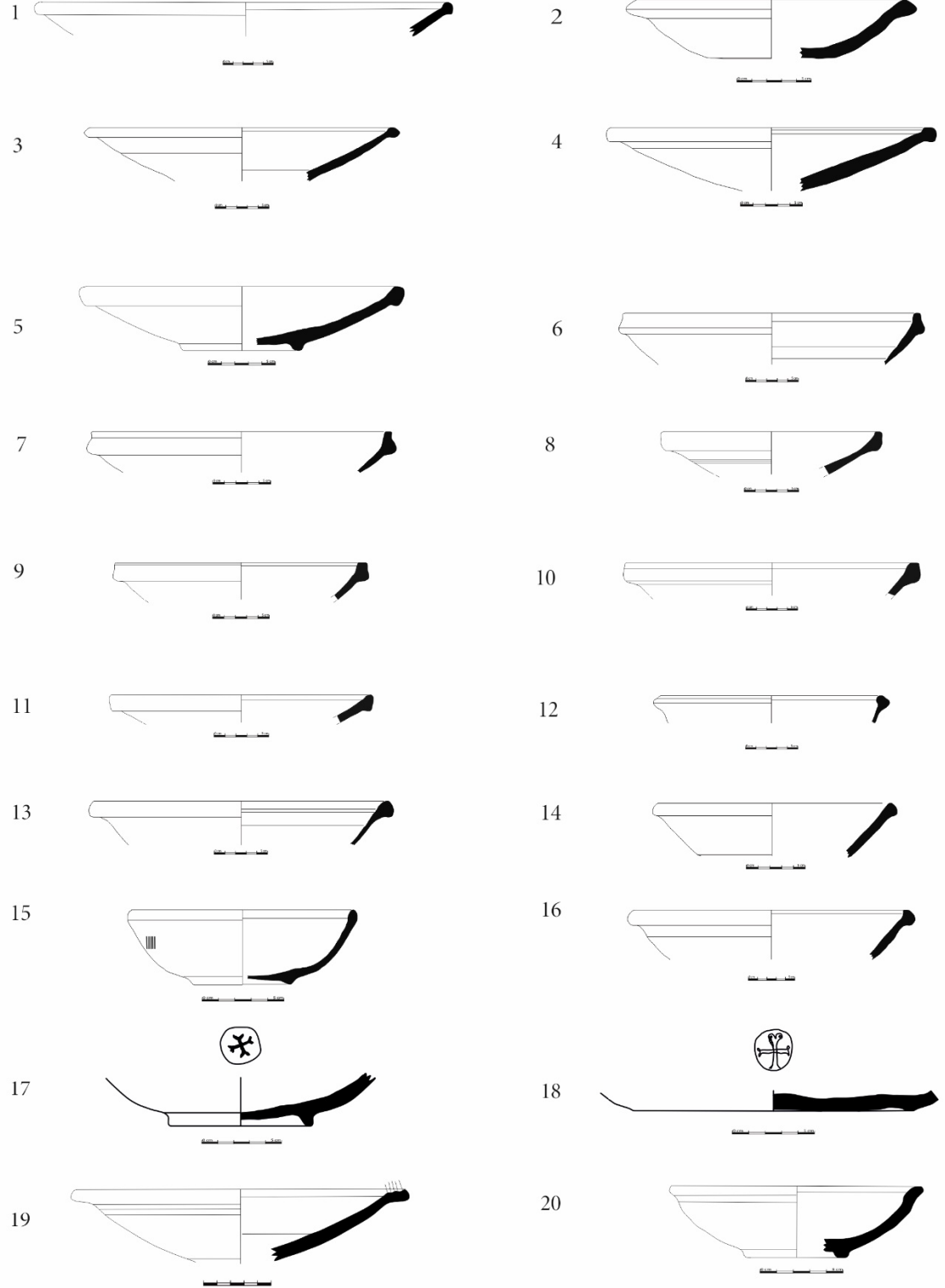
Kat. No. 17 Lev. No. 1/17 Tür: Kaide parçası
Tip: Kıbrıs Kırmızı Astarlı Seramiği(CRSW)
 Form - **Buluntu yeri:** Kasa 466 **Buluntu tarihi:**
-Ölçüler: a.ç. 26 cm. yük. 4.1 cm. **Hamur:** Kır-
 mızı renkli hamur, iyi fırınlanmış az gözenekli,
 az miktarda kireç katkılı, 2,5 YR 5/8 **Astar:** 10 R
 5/8 **Tarihlendirme:** MS VII. yüzyıl

Kat. No. 18 Lev. No. 1/18 Tür: Kaide parçası
Tip: Kıbrıs Kırmızı Astarlı Seramiği(CRSW)
 Form - **Buluntu yeri:** Kasa 5 A/E 33/ N 3 **Bu-**
luntu tarihi: 2010 **Ölçüler:** a.ç. 26 cm. yük. 4.1
 cm. **Hamur:** Kırmızı renkli hamur, iyi fırın-
 lanmış az gözenekli, az miktarda kireç katkılı,
 2,5 Y 7/4 **Astar:** 2,5 Y 7/4 **Tarihlendirme:** MS
 VII. yüzyıl

Kat. No. 19 Lev. No. 1/19 Tür: Ağız parçası
Tip: Kıbrıs Kırmızı Astarlı Seramiği(CRSW)
 Form 8 **Buluntu yeri:** Kasa 5A/E33/N3 **Bulun-**
tu tarihi: - **Ölçüler:** a.ç. 24,8cm. yük. 5.4 cm.
Hamur: Kırmızı renkli hamur, az gözenekli, az
 miktarda kireç katkılı, 2,5 YR 6/8 **Astar:** Dö-
 külmüş **Tarihlendirme:** MS V. yüzyıl ortası-
 VII. yüzyılın ilk yarısı

Kat. No. 20 Lev. No. 1/20 Tür: Ağız parçası
Tip: Sagalassos Kırmızı Astarlı Seramiği
 (SRSW) Form 1 C 121 **Buluntu yeri:** Torba 468
Buluntu tarihi: - **Ölçüler:** a.ç. 15 cm. yük. 4,2
 cm. **Hamur:** Açık turuncu renkli hamur, az gö-
 zenekli, az miktarda kireç katkılı, 5 YR 6/8 **As-**
tar: Tarihlendirme: MS IV. yüzyılın ilk yarısı

Levha 1

1-5 Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri (ARSW), 6-14 Foça Kırmızı Astarlı Seramikleri (PRSW), 15-19 Kıbrıs Kırmızı Astarlı Seramikleri (CRSW), 20 Sagalassos Kırmızı Astarlı Seramikleri (SRSW)

BİBLİYOGRAFYA

- Adak-Adıbelli 2006 I. Adak-Adıbelli, *Tarsos Geç Roma Seramiği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara 2006
- Atik-Korkmaz 2013 S. Atik-Korkmaz "Letoon". Ed. Ö. Karakul, *Unesco World Heritage in Turkey*, Ankara (2013) 201-217.
- Badie *et al.* 2004 S. Badie, Lemaitre – J. C. Moretti, "Le théâtre du Létöon de Xanthos Etat des recherches 2004". *Anatolia Antiqua* 12 (2004) 145-186.
- Baldoni 2012 D. Baldoni, "Materiali dallo scavo della torre del porto occidentale di Iasos". Ed. G. Avanzi – L. Nagliati, *Atti dell'Accademia delle Scienze di Ferrara* 88 (2010-2011) Ferrara (2012) 285-318.
- Başaran – Ergürer 2012 C. Başaran – H. E. Ergürer, "Parion Odeionu (Bouleuterion) 2010 Çalışmaları ve Odeionda Bulunan Seramikler". *OLBA XX* (2012) 245-289.
- Berndt 2003 M. Berndt, Funde aus dem Survey auf der Halbinsel von Miletos [1992-1999]. Kaiserzeitliche und frühbyzantinische Keramik, *Internationale Archäologie* 79 Rahden/Westf. 2003.
- Bess *et al.* 2011 P. Bess, J. Poblome, D. Malfitana – J. Bintliff, "Late Roman Tablewares from the survey at ancient Tanagra. Finding the wider perspective, When did Antiquity end? Archaeological case studies in three continents". Ed. Redha Attoui, *The Proceedings of an International Seminar held at the University of Trento on April 29-30, 2005*. Oxford (2011) 129-136.
- Des Courtils – Laroche 2004 J. Des Courtils – D. Laroche, "Xanthos et le Letoon: Rapport sur la Campagne de 2003". *Anatolia Antiqua XII* (2004) 309-340.
- Devreker *et al.* 2003 J. Devreker, F. Thoen, F. Vermeulen – B.D. Cupere, *Excavations in Pessinus: The So-called Acropolis: from Hellenistic and Roman Cemetery to Byzantine Castle*, Belgium 2003.
- Doğer 2007 L. Doğer, "Byzantine Ceramics: Excavation at Smyrna Agora". Eds. B. Böhlendorf Arslan – A. O. Uysal – J. Witte-Orr, *Late Antique and Medieval Pottery and Tiles in Mediternean Archaeological Contexts*, Çanak BYZAS 7. (2007) 97-122.
- Ergürer 2016 H. E. Ergürer "Parion Tiyatrosunda Bulunan Seramikler, Sigillata ve Geç Roma Kırmızı Astarlı Seramikleri". Eds. C. Başaran – E. Ergürer, *Parion Roma Tiyatrosu, 2006-2015 Yılı Çalışmaları*, Mimarisi ve Buluntuları (2016) 23-164.
- Eisenmenger 2003 U. Eisenmenger, "Late Roman Pottery in Limyra (Lycia)". Ed. C. Abadie-Reynal, *Les ceramiques en Anatolie aux époques hellénistique et romaine: Actes de la table ronde d'Istanbul, 22-24 mai 1996*, *Varia Anatolica* 15. Paris (2003) 193-196.
- Fındık 2010 E. Fındık, "Late Roman-Early Byzantine Pottery From The Excavations of St. Nikolaos Church in Myra". Eds. E. Doksanaltı – E. Aslan *Proceeding of the International Symposium "Trade and Production Throug the Ages" 25-28 November 2008. Konya* (2010) 97-114.
- Firat 1999 N. Firat, *Perge Konut Alanı Keramiği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul 1999.
- Firat 2003 N. Firat, "Perge Konutları Kullanım Keramiği". Ed. C. Abadie Reynal, *La colloque sur les ceramiques en Anatolie aux epoques hellenistique et romaine: Productions et échanges*, Paris, Institut Français d'Études Anatoliennes d'Istanbul.

- Paris (2003) 91-95.
- Firat 2015 M. Firat, "Seramik Çöplüğü Alanı Verileri Doğrultusunda Phokaia Kırmızı Astarlı Kapları". Eds. Emre Okan – Cenker Atila, Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan (Studies in Honour of Ömer Özyiğit). İstanbul (2015) 161-178.
- Forster 2009 G. Forster, *Roman Knossos: The Pottery in Context, A Presentation of Ceramic Evidence Provided by the Knossos 2000 Project* (1993-95). *The University of Birmingham For the Degree of Doctor of Philosophy*. UK 2009.
- Gassner 1997 V. Gassner, *Das Südtor der Tetraganos-Agora. Keramik und Kleinfunde, FiE 13, 1*, 1997.
- Gürbüzer 2018 M. Gürbüzer "Late Roman Pottery From a Building in Klazomenai (Klazomenai'de Bir Yapıdan Ele Geçen Geç Roma Seramikleri)". *OLBA XXVI* (2018) 135-176.
- Hayes 1972 J. W. Hayes, *Late Roman Pottery*. London 1972.
- Hayes 1980 J. W. Hayes, *A Supplement to Late Roman Pottery*. London 1980.
- Hayes 1992 J. W. Hayes *The Pottery; Excavations at Saraçhane in İstanbul*. Vol. II: Princeton. 1992.
- Hayes 2001 J.W. Hayes, "Early Pottery from Knossos: The 1978- 1981 from the Knossos Medical Faculty Site". *BSA 96* (2001) 97-169.
- Hayes 2008 J. W. Hayes, *Roman Pottery, Fine-Ware Imports, The Athenian Agora XXXII*. Atina 2008.
- Isler 1969 H. P. Isler, "Heraion von Samos: Eine frühbyzantinische Zisterne". *AM 84* (1969) 202-237.
- Jackson *et al.* 2012 M. Jackson – M. Zelle – L. Vandeput – V. Köse, "Primary Evidence for Late Roman D Ware Production in Southern Asia Minor: A Challenge to 'Cypriot Red Slip Ware'". *Anatolian Studies 62* (2012) 89-114.
- Japp 2007 S. Japp, "Late Roman, Byzantine and Ottoman Pottery from Alexandria Troas". Eds. B. Böhlendorf-Arslan – A. O. Uysal – J. Witte-Orr, *Late Antique and Medieval Pottery and Tiles in Mediterranean Archaeological Contexts, Çanak, BYZAS 7*. İstanbul (2007) 55-71.
- Jones 1950 F. F. Jones, "The Hellenistic and Roman Periods. The Pottery". Ed. H. Goldman, *Excavations at Gözlükule, Tarsus Bd. I* (1950) 149-296.
- Kaya 2007 İ. Kaya, *Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazılarında Ele Geçen Terra Sigillata ve Red Slip (Kırmızı Astarlı) Seramikleri, (1998-2004)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi. Ankara 2007.
- Ladstätter– Sauer 2005 S. Ladstätter – R. Sauer, "Late Roman C Ware und lokale spätantike Feinware aus Ephesos". Ed. F. Krinzinger, *Spätantike und mittelalterliche Keramik aus Ephesos, Aforsch 13. DenkschrWien* (2005) 143–210.
- Ladstätter 2008 S. Ladstätter, "Römische, spätantike und byzantinische Keramik". Eds. M. Steskal – M. La Torre, *Das Vedio gymnasium in Ephesos, FiE XIV, 1*. Wien (2008) 97-189.
- Lund 2006 J. Lund, "Ceramic Fine Wares from the 4th century BC to the 7th century AD". Eds. L. Wriedt Sørensen – L. & K. Winther Jacobsen, *Panayia Ematousa I. A rural site in south-eastern Cyprus*. Monographs of the Danish Institute at Athens 6,1. Athens (2006) 182-230.
- Mimaroglu 2017 S. Mimaroglu, "Myndos (Asar Adası) Geç Antik Dönem Seramikleri". *Sanat Tarihi Dergisi 26/2* (2017) 333-361.

- Mimaroglu 2019 S. Mimaroglu, "Kadikalesi/Anaia Kırmızı Astarlı Geç Roma Seramikleri". Eds. C. Ünal – C. Gürbıyık, *Uluslararası XIX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 21-24 Ekim 2015*, TTK Yayınları. Ankara (2019) 73-97.
- Öztaşkın 2013 M. Öztaşkın, Stratonikeia ve Lagina Kazılarında bulunan Bizans Dönemi Seramikleri (2008-2010 yılları). Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi. Eskişehir 2013.
- Öztaşkın 2017 M. Öztaşkın, "Olympos Kazısı Seramik Buluntuları (The Pottery Finds from Olympos)". Ed. B. Y. Olcay - Uçkan, *Olympos I 2000-2014 Araştırma Sonuçları*. İstanbul (2017) 209-224.
- Poblome *et al.* 1993 J. Poblome – R. Degeest – M. Waelkens – E. Scheltens, "Part III. Ceramic Studies Sagalassos Ware". Ed. M. Waelkens, *Sagalassos I, First General Report on the Survey (1986-1989) and Excavations (1990-1991)*. Leuven (1993) 113-130.
- Poblome 1995 J. Poblome, "Sherds and Coins. A question of Chronology". Eds. M. Waelkens – J. Poblome, *Sagalassos III, Report on the Fourth Excavation Campaign of 1993*. Leuven (1995) 185-206.
- Poblome 1996 J. Poblome, "Production and Distribution of Sagalassos red slip ware. A Dialogue with the Roman Economy". Eds. M. Herfort Koch – U. Mandel – U. Schädler, *Hellenistische und kaiserzeitliche Keramik des östlichen Mittelmeergebietes. Kolloquium Frankfurt 24.-25. April 1995*. Frankfurt (1996) 75-103.
- Poblome 1999 J. Poblome, *Sagalassos Red Slip Ware: Typology and Chronology*, Ed. M. Waelkens. *Studies in Eastern Mediterranean Archaeology II*. Turnhout 1999.
- Poblome – Firat 2011 J. Poblome – N. Firat, "Late Roman D A matter of open(ing) or closed Horizons?". Eds. M.A. Cau – P. Reynolds – M. Bonifay, *LRFW I Late Roman Fine Wares: Solving problems of Typology and Chronology, 1. A review of the evidence, debate and new contexts*. Oxford (2011) 49-55.
- Robinson 1959 S. H. Robinson, *Pottery of Roman Period: Chronology. The Athenian Agora V*. Princeton 1959.
- Смокотина 2011 A. В. Смокотина, "Керамика группы Африканская краснолаковая из раскопок в Керчи // МАИЭТ 2011 Вып. XVII, 328-361.
- Taşlıalan *et al.* 2005 M. Taşlıalan, T. Drew-Bear – D. Laroche, "Fouilles de l'agora de Smyrne: rapport sur la campagne de 2005". *Anatolica Antiqua* 14 (2005) 309-361.
- Tekocak 2006 M. Tekocak, *Kelenderis Roma Çağı Seramiği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi Selçuk Üniversitesi. Konya 2006.
- Tekocak 2013 M. Tekocak, "Late Roman C (Phocian Red Slip) Ware from the lower city sondage in Kelenderis". Eds. Y. Morozova – H.Öniz, *SOMA 2010. Proceedings of the 14th symposium on Mediterranean archaeology*, Kiev, Ukraine, 23-25 April 2010. British Arch. Reports Internat. Ser. 2555. Oxford (2013) 161-169.
- Uygun 2011 Ç. Uygun, Tepecik Kırmızı Astarlı Seramikleri (İ.Ö. 2. yy-İ.S. 4. yy), *Patara IV.2*. İstanbul 2011.
- Uysal 2000 E. Uysal, *Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazılarında Ele Geçen Geç Roma Erken Doğu Roma Dönemi'ne Ait Sırsız Seramikler (Kırmızı Astarlı ve Terra Sigillata Seramikleri, 1989-1997)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi. Ankara 2000.

- Vroom 2004 J. Vroom, “Late Antique pottery, settlement and trade in the east Mediterranean: A preliminary comparison of ceramics from Limyra (Lycia) and Boeotia”. Eds. W. Bowden – L. Lavan – C. Machado, *Recent Research on the Late Antique Countryside*. (Late Antique Archaeology 2). Leiden (2004) 281-331.
- Waage 1933 F. O. Waage, “Excavations in the Athenian Agora. The Roman and Byzantine Pottery”. *Hesperia* 2/ 2 (1933) 279-328.
- Waage 1948 F.O. Waage, *Ceramics and Islamic Coins: the Glazed Pottery, Antioch on the Orontes IV, I*. Princeton 1948.
- Waelkens 1993 M. Waelkens, “*Sagalassos I*: first general report on the survey” (1986-1989) and Excavations (1990-1991). Eds. M. Waelkens, (Acta Archaeologica Lovaniensia: Monographiae). Leuven 1993.
- Williams 1989 C. Williams, *Anemurium: The Roman and Early Byzantine Pottery*. Toronto 1989.
- Yaman 2018 A. Yaman, “Late Roman Pottery from Bathhouse VI of Arycanda (Lycia)”. Ed. F. Yenişehirlioğlu, XI. AIECM3 International Congress on Medieval and Modern Period Mediterranean Ceramics. Ankara (2018) 439-447.
- Yıldırım 2012 D. Ş. Yıldırım, “Hurmalık Hamamı Buluntuları Işığında Patara’nın Geç Roma-Erken Doğu Roma Dönemi Kuzey Afrika Kökenli Seramikleri”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/4 (2012) 151-171.
- Yılmaz 2007 Z. Yılmaz, “Spätantike Sigillaten aus Priene”. Eds. B. Böhlendorf-Arslan – A. O. Uysal – J. Witte-Orr, *Late Antique and Medieval Pottery and Tiles in Mediterranean Archaeological Contexts, Çanak, BYZAS 7*. İstanbul (2007) 123-130.
- Zachariadis 2008 S. Zachariadis “Η επιτραπέζια κεραμική από την οικοδομική νησίδα του Υαλουργείου στην παλαιοχριστιανική πόλη των Φιλίππων”. Αριστοτελικό πανεπιστημιακό τμήμα σχολής Θεσσαλονίκη φιλοσοφικό ιστορίαστομέας της αρχαιολογίας της κατεύθυνσης αρχαιολογίας της βυζαντινής αρχαιολογίας ένας κύκλος της μεταπτυχιακής μελέτης, Θεσσαλονίκη. Atina 2008.

